

Річна школа

Щомісячний науково-педагогічний журнал.
ISSN 0131-6788.

Ш

12'94

- І на Полтавщині будуть радісні часи
- Іван Стешенко – міністр освіти УНР
- Народні ремесла в школі
- Павлик Морозов і товариш Сталін
- Почуття – квінтесенція виховання
- Україна і загальноєвропейська культура
- «Альтернатива»: нетрадиційні методи навчання
- Українська греко-католицька церква
- Рейтингове оцінювання знань
- Вчитель Іванов: «Не буде простуди і хвороби...»
- Проектування авторських шкіл
- Освітнянський сатиричний альманах

Головний редактор
І. С. ЩЕРБАТЕНКО

Редакційна колегія:

Г. В. ВИШТЕЮНАС, С. У. ГОНЧАРЕНКО,
А. Л. ЗІНЧЕНКО, А. Г. ЄЛІСЄЄВ,
Д. І. ДЕЙКУН, О. В. КИРИЧУК,
М. Я. КОРНІЯКА,
Т. М. ЛЕВЧЕНКО, Н. Г. НИЧКАЛО,
В. Г. ПУГАЧ (заст. гол. редактора-
відп. секретар),
В. Г. ОДНОЛЬКО, М. М. ПАЛТИШЕВ,
А. І. ШАПІРО, М. І. ШКІЛЬ

Редактори відділів:

Т. К. ВИХОВАНЮК, А. А. ДЕНИСОВ,
О. В. ІВАНОВА, Є. М. КОДЕНКО,
В. Я. МАЦЮК, А. М. ПИЛИНСЬКА,
Ф. В. ПОЛЯЧЕНКО

Головний художник В. Ф. ГРЕЧИШКІН

Фотознімки К. О. ГОЛУБЄВА.

• Редакція приймає замовлення на випуск тематичного номера або окремого розділу за кошти замовника.

• Редакція приймає замовлення на розміщення реклами.

ЗМІСТ

Слово — публіцисту	
Пасемко Іван — З невеселими думками понад Ворсклою	2
Відродження	
Головченко В. І.— Подвижник українізації освіти	5
Народознавство	
Кажков В. І.— За покликом серця	8
Нозальський О. А.— Народні ремесла в школі	8
Науменко Р. А.— Буду ростити садн...	16
Виховання	
Антоненко М. Я.— Світлий храм дитинолюбства	19
Дружніков Юрій — Правда і міф про Павлика Морозова	23
Педагогіка і психологія	
Клименко В. В.— Розвиток почуттів	29
Бурак В. К., Бугрій О. В.— Про мотивацію навчання старшокласників	36
Працюємо над собою	
Абрамів В. Ц.— Засобами театральної педагогіки	37
Репортаж	
Тут готують національні кадри вчителів	40
Методика. Досвід	
Крижанівська В. В., Коляда І. А.— Пліка могутнього дерева	42
Заочна школа «Альтернатива»	47
Сисоєв В. М.— Різноманітні лабораторні роботи з фізики	51
Дровозюк В. В.— Пакет ППЗ LIMES допоможе	52
Учителю історії	
Комаров В. О.— Від вибору цілей до перевірки результатів	59
Школа і релігія	
Сушевський Б. С.— Українська греко-католицька церква	61
Робітнича зміна	
Падун Н. О.— Коли учень приходив на завод	62
Проблеми управління	
Березан О. В.— Навчання без оцінок	64
Алфімов В. М.— Що може звільнений класний керівник	66
Alma mater	
Сметанський М. І., Галузак В. М.— Професійна відповідальність як риса особистості	68
Сім'я	
Онищенко Г. І.— Щоб казка була чорною...	71
За системою Вчителя Іванова	73
Освітняський сатиричний альманах	
Шабатин Полікарп — Баяка: з древнього і мудрого жанру	76
Календар-місяцеслів	
Швед Г. І.— Зими початок, року кінець	78
Воробйов І. Г.— Проектування авторських шкіл	80

На першій сторінці обкладинки: учителька біології СШ № 25 м. Житомира, відмінник народної освіти України Тетяна Вікторівна Бохонко.

В. О. КОМАРОВ, кандидат педагогічних наук (Криворізький педінститут)

ВІД ВИБОРУ ЦІЛЕЙ ДО ПЕРЕВІРКИ РЕЗУЛЬТАТІВ

Пропонується оригінальна методика вивчення однієї з найбільш складних тем з історії України.

Чи не найскладнішим у шкільному курсі історії України у VIII класі є питання про формування української народності: причини, умови, етапи цього процесу, його історичне значення. Контрольні зрізи знань школярів свідчать, що знання цього матеріалу у більшості випадків незадовільні. Деякі розбіжності у рівнях знань школярів залежать від виникнення у рівнях знань школярів залежать від складу класу тощо, але істотно картини не змінюють. І винні в цьому не вчителі і не учні. Причини такого становища полягають у проектуванні навчального процесу і недоліках методики вивчення історії. Саме це не дає змоги учням належно засвоювати знання про економічні, політичні та духовні процеси XIII—XVII ст., що привели до виникнення і розвитку української народності. Між тим без розуміння цього матеріалу неможливо на належному теоретичному рівні опрацювати таку тему, як «Визвольна війна українського народу 1648—1654 рр.» та формувати таке складне поняття, як «українська феодальна державність». Чинні програма та підручник орієнтують учителя на вивчення з учнями зазначеного питання лише один раз на початку розгляду теми «Соціально-економічний розвиток, політичне положення України та боротьба народних мас проти соціального та національного гноблення у XIV — першій половині XVII ст.». Більше до нього восьмикласники не повертаються.

Вважаємо за необхідне до питання про формування української народності звертатися двічі — на початку і в кінці вивчення теми. Саме такий варіант був нами розроблений і експериментально апробований у практиці вчителів м. Кривого Рога: Г. І. Шептенка (СШ 36), Т. В. Неговори (СШ 86) і Л. П. Зарубіної (СШ 97). Аналіз отриманих результатів показав, що значною мірою вдалося подолати формалізм знань учнів. І не тільки. Добре відомо, що в кожному класі є учні різного рівня підготовки. Причин цього багато. Одна з них — орієнтація традиційної методики навчання на «середнього учня». За нашим переконанням, це ще один міф. Насправді таких учнів не існує. Тому завдання, яке ми поставили перед собою, полягало ще й у тому, щоб усунути і цей недолік за допомогою якомога глибшої індивідуалізації навчання на всіх його етапах, застосування як прямої, так і зворотньої схеми вивчення матеріалу.

§ 9 підручника, що ним починається зазначена вище тема курсу, містить складний матеріал, який учням треба засвоїти на досить високому теоретичному рівні. Прямая схема його опрацювання передбачає докладне пояснення вчителя, працю учнів удома, опитування на наступному уроці. Її застосування неминуче, бажане цього вчитель чи ні, знижує теоретичний рівень школярів. Застосування різноманітних дидактичних матеріалів справи не поліпшує. Тому ми вирішили застосувати «зворотну» схему. Опішемо її конкретно.

На початку вивчення теми школярам було запропоновано вдома самостійно опрацювати § 9 підручника

«Українська народність. Україна під владою іноземних феодальних держав», скласти його план та спробувати встановити зв'язки між всіма частинами запропонованої схеми, що включала такі позиції:

— закономірності та особливості виникнення української народності;

— поступове визначення території проживання та поширення назви «Україна»;

— виникнення на базі давньоруської мови української мови;

— посилення економічних зв'язків між землями України,

— єдність культури, побуту, звичаїв;

— виникнення української державності у вигляді козацької республіки;

— насильницький розподіл території України між іноземними державами: Литвою, Польщею, Молдавською та Туреччиною;

— національне, релігійне, соціальне та культурне гноблення української народності з боку іноземних поневолювачів;

— причини та роль національно-визвольної боротьби українського народу проти іноземних загарбників. Історичне значення боротьби народних мас проти феодального гноблення.

Безумовно, така робота вимагає попередньої ґрунтовної консультації вчителя. Тому учням була докладно роз'яснена пам'ятка приблизно такого змісту:

1. Уважно перечитайте § 9 підручника в цілому.

2. Складіть його розгорнутий план. У цьому вам допоможуть заголовки підрозділів. Вони можуть стати пунктами плану. Вам доведеться до кожного з них скласти підпункти.

3. Спробуйте виділити головну думку всього параграфу. Майте на увазі, що вона повинна об'єднати всі пункти вашого плану. Для того, щоб вам легше було це зробити, зверніть увагу на назву параграфу.

4. Спробуйте встановити зв'язки між усіма частинами запропонованої вам схеми. Утруднення, які виникли, можуть свідчити про недостатню роботу з текстом підручника або про недосконалий план, який ви склали. Треба ще раз повернутися до попередніх етапів роботи.

Робота трохи складна для восьмикласників і не всі з першого разу з нею справляються. Щоб полегшити її, ми пропонували всім учням «напівфабрикат» схеми — викреслені у лівій послідовності позиції без позначення зв'язків між ними. Побудували його таким чином, що як головна думка, так і висновки відразу ж привертають до себе увагу і краще запам'ятовуються. Це була своєрідна підказка. Практика довела доцільність такого: було не тільки полегшено розумову діяльність школярів, а й подано допомогу в узагальненні та структуруванні матеріалу.

Робота в класі починалася з перевірки виконання домашнього завдання. Для цього «напівфабрикат» схеми заздалегідь готувався на класній дошці за допомогою

кольорової крейди, або на магнітній дошці за допомогою аплікацій, або записувався на стрічці кодоскопа. Останній варіант найбільш зручний, оскільки вчителю не потрібно під час співбесіди повертатися до дошки, щоб провести ту чи іншу лінію на схемі.

Застосована методика допомогла школярам на більш високому теоретичному рівні опрацювати матеріал. І, що не менш важливо, забезпечила індивідуалізацію навчання: кожен учень удома читав текст підручника стільки разів, скільки потрібно для його засвоєння, працював у властивому йому темпі. Складання ж плану та робота над схемою допомогли поглибити та систематизувати вивчене.

Після цього всі зазначені у програмі питання вивчалися звичайним шляхом. Наприкінці опрацювання теми повернулися до питання утворення української народності ще раз, але дещо інакше. Для того, щоб пригадати вивчене, знову використали схему. А потім усім без винятку школярам запропонували такі творчі завдання:

1. Найважливішим наслідком економічного, соціально-політичного та духовного розвитку українських земель у XIV — першій половині XVII ст. було утворення та дальший розвиток української народності. Дослідники вважають, що в своїх основних рисах вона склалася ще у XV ст. Які причини привели до її виникнення?

Чи закономірним було її виникнення? Свою думку доведіть.

Чи сприяла вона дальшому історичному прогресу українських земель? Свою позицію обґрунтуйте.

2. У процесі свого формування українська народність пройшла кілька етапів. Перший з них охоплює XII—XIII ст. ст. Він припадає на період феодальної роздробленості і для нього характерні посилення політичної незалежності окремих князівств, зміцнення економічних зв'язків між ними. У XIV ст. починається другий етап, який характеризується подоланням економічної уособленості окремих частин України та посиленням загальноукраїнської політики щодо українських земель з боку Польщі, Молдавії, Угорщини, Туреччини, Кримського ханства та інших поневолювачів. Друга половина XVI — перша половина XVII ст. ст. — третій етап розвитку української народності, який характеризується складенням єдиного українського ринку

Чому дослідники виділяють саме ці етапи формування української народності?

Які закономірності суспільного розвитку вони при цьому враховують?

3. У 1187 р. в Іпатівському літописі вперше з'явилася назва «Україна». Що вона тоді означала?

Чому вона не з'явилася раніше?

4. Про що свідчить поява у XIV ст. таких назв, як «Велика Русь», «Біла Русь» поряд з уже існуючою назвою «Україна»?

5. Чому насильницький розподіл українських земель між Польщею, Литвою, Молдавією, Угорщиною та Туреччиною заважав прогресивному розвитку України?

Чи могли іноземні загарбники українських земель зовсім припинити історичний прогрес на Україні? Свою думку обґрунтуйте.

6. Чому саме Запорозька Січ стала політичним центром української народності? Якщо вам важко відразу відповісти, то, можливо, вам допоможуть слова М. І. Костомарова, який писав, що після виникнення Запорозької Січі дух козацтва розлився по всій Україні.

Пропонуючи ці завдання, вчитель попереджав учнів, що кожен може обрати будь-яке з них. За повне і правильне виконання обраного завдання він отримає оцінку, зазначену на полях. Справа в тому, що історично-

му мисленням школярів притаманна така риса, як вибірковість. Одних учнів зацікавлює той чи інший яскравий історичний факт, інших — можливість поміркувати, відшукати у процесі самостійної пізнавальної діяльності закономірності історичного розвитку. І сама розумова діяльність протікає на різних рівнях. На жаль, традиційні варіанти уроків історії нехтують цією природною рисою мислення. Ми ж вирішили не йти всупереч їй, а, навпаки, використати її.

Добре відомо, що в масовій практиці при диференціації навчання учнів, як правило, поділяють на три групи: сильних, середніх та слабких. Деякі дослідники вважають за доцільне виділяти вісім груп. На нашу думку, такий розподіл не відповідає дійсності. Проведений нами експеримент у ряді шкіл Кривого Рога дозволив знайти двадцять три таких групи. І це ще не остаточно. Мислення кожного школяра неповторне. І ще. У процесі диференціації навчання вчитель розподіляє школярів на групи на підставі своїх спостережень. Якщо ці спостереження не повні, виникають помилки. І разом з ними — труднощі в оцінці результатів навчальної праці учнів, напруженість у стосунках між учителем та тим чи іншим учнем, між учнями і тому подібне. Вчителі вдаються до хитрощів, аби нейтралізувати негативні наслідки такої диференціації. Навіть зовсім відмовляються від самої ідеї диференційованого навчання. Саме тому ми обрали інший шлях: не розподіляти учнів на групи, а пропонувати їм творчі завдання на вибір. Тільки сам учень спроможний найбільш повно врахувати свої індивідуальні властивості. Зрозуміло, що на перших порах і цей підхід не гарантує від помилок. Але поступово, і треба сказати, досить швидко, учні набувають необхідного досвіду і працюють на рівні своїх можливостей.

Серед творчих завдань, як свідчить наведений приклад, є і прості, і складні. Деякі містять умову та багато запитань. Це дає змогу школярам у ході їх виконання поступово переходити від порівняно простих операцій, скажімо, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, до складних, таких, як визначення закономірностей історичного розвитку. Тобто учні мають змогу, поступово ускладнюючи свою розумову діяльність, спрямовану на один і той самий фактичний матеріал, рухатися, як по драбинці, як знизу вгору, так і навпаки.

Спроба пропонувати учням завдання без оцінок за виконання призвела до того, що навіть «сильні» учні обирали легші завдання. Це природно: кожна людина прагне досягти оптимального результату при найменшій витраті зусиль. Таке вело до сумнозвісної зрівнялівки. От і довелося заздалегідь визначати «ціну» того чи іншого завдання або його частини. Спостереження показали, що учні, які претендують на високу оцінку, ніколи не беруть завдання легші, ніж можуть виконати. А так звані «середнячки» часто намагаються виконати завдання дещо складніше за оцінене балом «задовільно».

Перевірку виконання завдань проводимо, починаючи з найпростішого. У класі обов'язково кілька учнів оберуть однакові завдання. Один з них за викликом учителя висловлює свої міркування. Решта виступають своєрідними експертами. У процесі співбесіди учні поступово доходять висновку про правильність відповіді викликаного учня.

Таким чином, усі восьмикласники реально залучаються до повного циклу планування своєї діяльності — від вибору її цілей до перевірки результатів. Вчитель перетворюється на консультанта та керівника пізнавальної діяльності вихованців. Прагнення учнів досягти оптимального співвідношення між рівнями реальних досягнень, самооцінки та запитів забезпечує їх рух уперед у процесі пізнавальної діяльності.

«задовільно»

«добре»

«відмінно»

«задовільно»

«добре»

«задовільно»

«добре»

«задовільно»

«задовільно»

«добре»

«задовільно»